

Μακεδονικά

Τόμ. 16, Αρ. 1 (1976)

Μιλτιάδη Ι. Παπαϊωάννου, Το γλωσσάριο των Γρεβενών

Χρήστος Τζιτζιλής

doi: [10.12681/makedonika.658](https://doi.org/10.12681/makedonika.658)

Copyright © 2014, Χρήστος Τζιτζιλής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τζιτζιλής Χ. (1976). Μιλτιάδη Ι. Παπαϊωάννου, Το γλωσσάριο των Γρεβενών. *Μακεδονικά*, 16(1), 407–409. <https://doi.org/10.12681/makedonika.658>

(χωρίς να χάσει μάλιστα τὸν ἐκλαϊκευτικὸ τῆς χαρακτῆρα), ἂν ὁ συγγραφέας ἦταν λιγότερο προσκολλημένος στὰ βιβλία τοῦ Ἀντ. Κεραμόπουλλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἀθήνα 1939, καὶ τοῦ Τηλ. Μ. Κατσουγιάννη, Περί τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, Θεσσαλονίκη 1966 (Δημοσίευμα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν). Σὺν φυσικῆ συνένεπια αὐτῆς τῆς προσκόλλησης εἶναι ἡ ἑλλιπὴς βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση τοῦ συγγραφέα κυρίως σ' ὅτι ἀφορᾷ στὴ ρουμανικὴ βιβλιογραφία τὴν πέρα ἀπὸ τὸ 1940—ἂν ὄχι πλούσια, ἀρκετὰ ὅμως σημαντικὴ (πρβλ. T. Parahagi, Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic, București 1963). Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψη ἡ παρούσα μελέτη νομίζουμε ὅτι ὑστερεῖ σημαντικά. Ἀναφέρουμε ἐδῶ γιὰ παράδειγμα τὸ ἀρκετὰ κατατοπιστικὸ καὶ πρόσφατο βιβλίον τοῦ Max Demeter, Peyfuss, Die Aromunische Frage—Ihre Entwicklung von den Ursprüngen bis zum Frieden von Bukarest (1913) und die Haltung Österreich—, Ungarns, Wien-Köln-Graz 1974, ποῦ ἀσχολεῖται βέβαια εἰδικὰ μὲ τὴν τελευταία καὶ δραματικὴ φάση τοῦ Κουτσοβλάχικου προβλήματος. Ἐδῶ μάλιστα ὁ συγγραφέας θὰ μπορούσε νὰ συμβουλευτῆ τὰ μαχητικὰ ἄρθρα τοῦ Τάκη Οἰκονομάκη (ἔφημ. Θεσσαλία τοῦ Βόλου) ποῦ εἶναι προσιτὰ στὸν ἐρευνητῆ, ἀφοῦ ὑπάρχει καὶ τὸ σχετικὸ ἀρχεῖο τῆς ἐφημερίδας στὸν Βόλο. Μερικοὶ τίτλοι κεφαλαίων καὶ ὑποκεφαλαίων θὰ μπορούσαν νὰ ἀπαλειφθοῦν καὶ τὰ κεφάλαια νὰ ἐνσωματωθοῦν σὲ ἄλλα εὐρύτερα, γιὰ τὸ περιεχόμενό τους εἶναι ἀρκετὰ δυσανάλογο μὲ τὸν φιλόδοξο τίτλο ποῦ τὸ προαναγγέλλει: πρβλ. ὑποκεφ. Οἱ Κουτσόβλαχοι ἀπὸ βιολογικῆς καὶ ἀνθρωπολογικῆς πλευρᾶς, θέμα ποῦ ἐξετάζεται σὲ μιὰ (καὶ λιγότερη σελίδα (σ. 45)· παρόμοια καὶ στὴ σ. 68-69, ὅπου λιγότερο ἀπὸ μιὰ σελίδα γιὰ τὴ Δημογραφικὴ καὶ Κοινωνικὴ Σύσταση (ἐννοεῖ τῶν Κουτσοβλάχικων οἰκισμῶν). Ὁ συγγραφέας θὰ μπορούσε νὰ ἀπαλλαγεῖ ἐπίσης ἀπὸ μερικοὺς ἄσκοπους ρητορισμούς, ποῦ στὴ σημερινὴ ἐποχὴ δὲν ἔχουν κανένα λόγο (πρβλ. τὴν Εἰσαγωγὴ, σ. 61, 76-77, 101 κλπ.)· θὰ μπορούσαν ἐπίσης νὰ ἀποφευχθοῦν καὶ ὀρισμένα λάθη—ποῦ φαίνεται πάντως, πῶς δὲν εἶναι τυπογραφικά.

Ὅσο γιὰ τὸ δεύτερο μέρος τῶν «Κουτσόβλαχων» τοῦ Κολτσιδα αὐτὸ ἀσχολεῖται μὲ τὴ «Λαογραφικὴ ἐξέταση τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς τῶν Κουτσόβλαχων». Μετὰ ἀπὸ μιὰν ἐνημερωτικὴν εἰσαγωγὴν γιὰ τοὺς διαφόρους σύγχρονους πολιτιστικοὺς κουτσοβλάχικους συλλόγους ὁ συγγραφέας ἐξετάζει τὰ τραγούδια τῶν Κουτσόβλαχων (κουτσοβλάχικα ἢ ἑλληνικά): ἐρωτικά, τοῦ γάμου, τῆς ξενιτιάς, μοιρολόγια, θρησκευτικὰ-λατρευτικὰ, ἱστορικά. Στὸ δεύτερο κεφάλαιο ἐξετάζει τὴν ἐθιμικὴ λαογραφία: ἔθιμα ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία, ἔθιμα τοῦ γάμου (προξενιά, ἀρραβωνιάσματα, γάμος), ἔθιμα ἀπὸ τὶς κηδεῖες, προλήψεις καὶ δεισιδαμιονίες· σὲ ἰδιαίτερα ὑποκεφάλαια ἐξετάζονται ἡ λαϊκὴ θεραπευτικὴ, τὰ ξόρκια καὶ τὰ γιατροσόφια (2), ἡ θρησκεία, οἱ ἐποχές, τὰ λατρευτικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἔθιμα(3).

Ἄν ἐξαιρέσουμε ὀρισμένες περιπτώσεις προσκόλλησης σὲ γνωστὰ κείμενα στὸ δεύτερο μέρος, θὰ ἔλεγε κανεὶς πῶς ἔχουμε μιὰ πρωτότυπη κατάθεση, γιὰ τὸν συγγραφέα, Κουτσόβλαχος ὁ ἴδιος, γράφει ἀπὸ «πρῶτο χέρι» (αὐτὰ ποῦ εἶδε κι ἄκουσε) τὶς διαφορᾶς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου τῶν Κουτσόβλαχων καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψη νομίζουμε πῶς στὰ σημεῖα αὐτὰ ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰ πετυχημένη στιγμή τοῦ βιβλίου.

Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Μιλιτιάδης Ι. Παπαϊωάννου, Τὸ γλωσσάριο τῶν Γρεβενῶν, ἔκδοσις Ε.Μ.Σ. (Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη ἀριθ. 48), Θεσσαλονίκη 1976, σ. 162.

Τὴ χρησιμότητα τῆς μελέτης τῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς χώρας μας τὴν τονίζει ὁ συγγρ. ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς εἰσαγωγῆς του· κι ἡ παράθεση τῶν λό-

γων, πού καθορίζουν αὐτὴ τὴ χρησιμότητα, δείχνει ὅτι συναισθάνεται βαθιὰ τὴν εὐθύνη καὶ τὴν ἀξία τῆς προσφορᾶς του.

Στὴ συνέχεια τῆς εἰσαγωγῆς ἐπισημαίνει τοὺς κινδύνους πού διατρέχει ἡ καθαρότητα τοῦ ιδιώματος τῶν Γρεβενῶν ἀπὸ τὴν ἰσοπεδωτικὴ ἐπίδραση τῆς κοινῆς, κινδύνους πού ὑπογραμμίζουν τὴν ἀνάγκη γιὰ μιὰ ἐγκαιρὴ μελέτη τοῦ ιδιώματος. Ὁ ἴδιος δὲν ἀρκέστηκε στὴν, εὐκόλῃ ἀλλωστε, διάγνωση τῶν κινδύνων· προχώρησε στὴν ἀποθησαύριση τοῦ λεξιλογικοῦ πλούτου του, μὲ ἰδιαίτερη, ὅπως θὰ φανεῖ, ἐπιτυχία.

Τὰ κριτήρια, μὲ βάση τὰ ὁποῖα ἔκρινε ἂν μιὰ λέξη ἔχει θέση ἢ ὄχι στὸ γλωσσάρι του, τὰ περιγράφει καθαρὰ στὴν εἰσαγωγὴ κι ὅπως φαίνεται ἀπ' τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα, κινήθηκε μὲ ἀξιοσημείωτὴ συνέπεια μέσα στὰ πλαίσια πού χάραξε.

Γενικότερα ἡ ἐργασία τοῦ κ. Παπαϊωάννου ἔχει τὶς ἀρετὲς ἐνὸς καλοῦ γλωσσαρίου. Σωστὴ καὶ ἀκριβῆς κατάταξη τῶν λημμάτων, ἀκρίβεια—μὲ λίγες ἐξαιρέσεις, πού θὰ ἀναφέρουμε παρακάτω—στὴ φωνητικὴ ἀπόδοση τῶν λέξεων, λιτότητα καὶ ἀκριβολογία στὴν ἐρμηνεία τῶν λημμάτων. Ἰδιαίτερα πρέπει νὰ τονιστεῖ ἡ πετυχημένη ἐπιλογή τῶν ἰδιωματικῶν φράσεων, πού διασαφῶν τὰ λήμματα. Ὁ κ. Παπαϊωάννου ἀποφεύγει τὸ σφάλμα ἀρκετῶν συλλογῶν, στοὺς ὁποίους ὁ σημασιολογικὸς φορτισμὸς τῶν λημμάτων ἐξατζιτζεται μέσα σὲ ἀταίριαστες καὶ πλαστὲς φράσεις. Στὸ «Γλωσσάριο τῶν Γρεβενῶν» οἱ διασαφητικὲς φράσεις παίζουν ρόλο λειτουργικὸ καὶ δὲν εἶναι οὔτε διακοσμητικὰ στοιχεῖα οὔτε παραγεμίσματα, πού βρέθηκαν ἐκεῖ, γιατί ἔτσι συμβουλεύουν «αἱ ὁδηγία πρὸς συλλογὴν δημῶδους γλωσσικοῦ ἕλικου». Ὁ συγγρ. ἀποδίδει μὲ πιστότητα καὶ ἀκρίβεια ὅλους τοὺς συντακτικοὺς καὶ μορφολογικοὺς τύπους, χωρὶς νὰ συγκεντρῶνει τὴν ἀποκλειστικὴ του φροντίδα στὸ λήμμα καὶ κυρίως χωρὶς νὰ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴ γνησιότητα καὶ τὴν ὀρθότητα τῶν ἄλλων στοιχείων τῆς πρότασης. Αὐτὸ εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικό, γιατί, ὅταν κυρίως λείπει ἡ γραμματικὴ, οἱ ἰδιωματικὲς προτάσεις μποροῦν νὰ γίνουν ἀναντικατάστατη πηγὴ φωνητικῶν, μορφολογικῶν καὶ συντακτικῶν παρατηρήσεων καὶ γιατί μέσα ἀπ' αὐτὲς ἀναβρῶζει σφριγηλὸ τὸ ὕφος τοῦ ιδιώματος.

Στὶς τεχνικὲς ἀρετὲς τοῦ βιβλίου μποροῦμε νὰ κατατάξουμε τὶς παραπομπὲς στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ τῆς Ἀκαδημίας· γιὰ τὸ ὅτι σταματοῦν ἀπότομα στὶς ἀρχὲς τοῦ γ, καμιά δὲν ἔχει εὐθύνη ὁ συγγραφέας.

Τὸ βιβλίον ἔχει—κι εἶναι φυσικὸ, ἂν λογαριάσουμε τὶς συνθήκες κάτω ἀπ' τὶς ὁποῖες γράφτηκε καὶ τὴ φύση τῆς ἐργασίας—καὶ μερικὲς ἀτέλειες.

Καὶ πρῶτα πρῶτα ὁ τίτλος. Ἐνῶ τὸ βιβλίον ἐπιγράφεται «τὸ Γλωσσάριον τῶν Γρεβενῶν», ὁ συγγρ. δηλώνει στὴν εἰσαγωγὴ ὅτι ἀφορᾷ τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν. Πιὸ συγκεκριμένα, γράφει ὅτι τὸ γλωσσάρι στηρίχτηκε στὸ ἴδιωμα τοῦ χωριοῦ του, τοῦ Ἐλατοῦ Γρεβενῶν, ἀλλὰ ἀφορᾷ μιὰ εὐρύτερη περιοχὴ, ὅπου, ὅπως ὑποστηρίζει, μιλιέται «τὸ ἴδιο σχεδὸν γλωσσικὸ ἴδιωμα». Παρόμοιες κρίσεις θὰ ἦταν καλὸ νὰ ἀποφεύγονται, ὅταν δὲ στηρίζονται σὲ συστηματικὴ προσωπικὴ ἐπιτόπια ἐρευνα τοῦ συλλογῆ. Ἐτσι, θὰ ἦταν ἴσως καλύτερον νὰ γινόταν λόγος γιὰ γλωσσάρι τοῦ Ἐλατοῦ Γρεβενῶν.

Γιὰ τὸ γλωσσάρι μποροῦν νὰ γίνουν οἱ παρακάτω παρατηρήσεις:

Σὲ ἀρκετὲς λέξεις δὲν ὑπάρχει συμφωνία ἀνάμεσα στὴ φωνητικὴ ἀξία τῶν συμβόλων, ὅπως καθορίζεται στὴν εἰσαγωγὴ, καὶ στὴν προφορὰ τους. Ἐνῶ λοιπὸν δηλώνει ὅτι τὰ ν, λ μὲ ἡμίτοξο συμβολίζουν τὰ ὀδρανικά ν, λ, καὶ τὰ σ, ψ, ξ μὲ ἡμίτοξο τὰ παχιά σ, ψ, ξ, γράφει *ἀνδῶν*, *δ'κέλ*, *πόρωρ* χωρὶς ἡμίτοξο στὰ τελικά ν, λ καὶ ψ ἀντιστοίχως.

Ἀρκετὰ ὁμώνυμα τὰ βάζει στὸ ἴδιο λήμμα, ἐνῶ ξέρουμε ὅτι πρόκειται γιὰ λέξεις μὲ διαφορετικὴ προέλευση καὶ σημασία. Ἐτσι ἔχουμε στὸ ἴδιο λήμμα τὶς λέξεις *κάμα* ἢ *καμάκι* (Ν. Ἀνδρ., Ε.Λ.) καὶ *κάμα* (δὲ βάζει ἄρθρο) <μεσν. κῶμαν<ἀρχ. καῦμα<καῖον (Ν. Ἀνδρ., Ε.Λ.), *διπτέρ* <τὸ <τουρκ. *defter* καὶ *διπτέρ* <τὸ <δευτέρη, τό, *ρόγα* ἢ <μεσν. *ρόγα* (Ν. Ἀνδρ., Ε.Λ.) καὶ *ρόγα* ἢ <βῶξ (Ν. Ἀνδρ., Ε.Λ.) κ.ά.

Μερικὲς λέξεις γράφονται λάθος, με ἀποτέλεσμα νὰ μὴ φαίνεται καθαρὰ ἢ προέλευσὴ τους· ἔτσι γράφει δ'μὴν' ἀντὶ δ'μῆν' <διμῆνι, ἴμουρου ἀντὶ ἡμουρου>/γῆμορο, καὶ ἄλλα.

Ὁ συγγρ. σωστὰ ἀποφεύγει τὴν ἐτυμολόγησι τῶν λέξεων, ἐνῶ σὲ μερικὲς ἀπλῶς δηλώνει ὅτι εἶναι τουρκικὲς. Ὅταν ὁμως ἀναφέρει τὶς πρωτότυπες τουρκικὲς λέξεις, κάνει συνήθως λάθη. Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ γίνον οἱ παρακάτω διορθώσεις: cürük γρ. çürük, tacat γρ. takat, takim γρ. takım, hos γρ. hoş, bunar γρ. pınar καὶ haysiz γρ. hayırsız.

Κάνει χρῆσι τῶν διαλυτικῶν σὲ θέσεις, ποὺ δὲν χρειάζονται, π.χ. *μῖδάν'*, οὕτσα κ.ά.: ἂν τὰ χρησιμοποιεῖ σὰ φωνητικὰ σύμβολα, ἔπρεπε νὰ καθορίσει τὴν ἀξία τους στὴν εἰσαγωγή.

Τέλος, χρησιμοποιεῖ στὶς φράσεις ποὺ παραθέτει, γιὰ νὰ διασαφήσει τὰ λήμματα, λέξεις ἰδιωματικὲς, ποὺ δὲν τις βρίσκουμε στὴν ἀνάλογη θέση στὸ λεξιλόγιο, π.χ. *bānga*, κ.ά..

Θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ προσθέσουμε ὅτι γίνεται αἰσθητὴ ἡ ἔλλειψη ἰδιωματικοῦ κειμένου καὶ πινάκων με βαπτιστικά, ἐπώνυμα, παρατσούκλια καὶ ἂν ἦταν δυνατὸ με τοπωνύμια.

Ἀνεξάρτητα πάντως ἀπ' τὶς λίγες τῆς ἀτέλειες, ἡ ἐργασία τοῦ κ. Παπαϊωάννου ἀποτελεῖ σίγουρα μιὰ πολὺτιμη συμβολὴ στὴ νεοελληνικὴ διαλεκτολογία καὶ ἡ συμπλήρωσὴ τῆς με μιὰ γραμματικὴ, εἴτε ἀπὸ τὸν ἴδιο ἢ ἀπὸ κάποιον ἄλλο με ἀνάλογα προσόντα, θὰ προσφέρει πολλὰ στοὺς μελετητὲς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ ἰδιαίτερα τῶν ἰδιωμάτων τῆς.

Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΖΙΤΖΙΑΗΣ

Christos C. Patsavos, The Unification of the Greeks under Makedonian Hegemony, (Ἡ συνένωσις τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν Μακεδονικὴν ἡγεμονίαν), 2nd edition, Athens-Greece 1973.

Πρὸ καιροῦ ἐκυκλοφόρησεν εἰς ἀγγλικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς δευτέραν ἐκδοσιν ἡ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον μελέτη τοῦ Χρήστου Κ. Πατσαβοῦ. Ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ ἔτους 1965 ἐξηντήθη ἐντὸς μηνῶν. Οἱ λόγοι εἶναι δύο:

Πρῶτον, ὁ συγγραφεὺς, διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μαϊάμι τῆς Φλώριδας, διὰ τῆς ἀρθρογραφίας του ἐπὶ θεμάτων τῆς εἰδικότητός του εἰς ἐλληνικὰ καὶ ξένα περιοδικὰ περιοπέης ἔχει γίνει εὐφώμως γνωστὸς εἰς τοὺς διεθνεῖς ἐπιστημονικοὺς κύκλους. Ἐπὶ πλέον, διὰ τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς του εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως τῆς Κύπρου σταυροφορίαν, ἀπὸ τῆς πανεπιστημιακῆς ἑδρας, καθὼς καὶ διὰ διαλέξεων, διὰ τοῦ τύπου καὶ δι' ἀλληλογραφίας με σημαίνοντα πολιτικὰ πρόσωπα, ἐξεδήλωσε φλογερά φιλελληνικὰ αἰσθήματα καὶ κατέστη γνωστότατος καὶ δημοφιλέστατος.

Δευτέρον, τὸ θέμα τῆς μελέτης. Πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐλληνικὴν Μακεδονίαν μας εἶναι πάντοτε ἐπικαιρον καὶ πάντοτε φλέγον, κυρίως διὰ τοὺς Ἑλληνας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἄλλους Βαλκανικοὺς λαοὺς.

Ἐχει λεχθῆ, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀναφέρονται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν διαπληκτικῶς μεταξὺ τῶν κάτω ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς Τροίας. Πράγματι, ἡ διχόνοια ἦτο πάντοτε, ἐξακολουθεῖ δὲ δυστυχῶς νὰ εἶναι καὶ τώρα ὁ φοβερότερος ἐχθρὸς τῆς Ἑλλάδος. Ἡ φιλοδοξία καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐπροκάλεσεν ἀτέρμονα ἔθνικην τραγωδίαν, ἡ ὁποία ἀμφιβάλλω ἂν ἠμπορῆ νὰ ἀντισταθμισθῆ με τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀθανάτου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀθῆναι, Κόρινθος, Σπάρτη, Θῆβαι, ἄλλαι πολλαὶ ἐλληνικαὶ πόλεις ἀπέτελεσαν κατὰ καιροὺς ἀνεξάρτητα ἀλληλομαχόμενα κρατίδια, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐπεδίωκε νὰ ἐπιβληθῆ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἡ γλῶσσα καὶ ἡ θρησκεία ἀπέτέλουν τοὺς μόνους